

HADİM AĞASI

(bk. DÂRUSSAÂDE).

HADİM ALİ PAŞA

(bk. ATİK ALİ PAŞA).

HADİM ALİ PAŞA

(ö. 965/1558)

Macaristan'da
Osmanlı hâkimiyetinin
yerleşmesinde rol oynayan
Budin beylerbeyi.

Muhtemelen Arnavut asıllı olup Harem Dairesi Akağalar Koşuşu'nda yetişmiştir. Ali Paşa'nın Rumeli kethüdâlığından sancak beyi olduğu, Âlî Mustafa Efendi'ye ve ondan naklen Peçuylu İbrâhim'in eserinde geçen kayda dayandırılmakla birlikte (*Târih*, I, 36) bu bilgilerin onunla ilgisi şüphelidir. Hadım olması sarayda Harem'de bulunduğunu göstermekteyse de saraydan ne zaman çıktığı ve hangi sancaklarda görev yaptığı belli değildir. Bilinen ilk görevi Diyarbekir beylerbeyliğidir. Bu vazifesi sırasında, Erzurum beylerbeyi olup Gürcistan tarafına yaptığı seferde şehid düşen Mûsâ Paşa'ya yardımda bulunmak üzere Erzurum serhaddine giderek Atabeyler memleketine akınlarda bulundu. 5 Şevval 951'de (20 Aralık 1544) Anadolu beylerbeyliğine nakledildi (TSMA, nr. E 12321, s. 18/38-39). Anadolu beylerbeyi olarak 1548 İran seferine katıldı. Muş dolaylarındaki yağmalama hareketlerine engel olamadığı gerekçesiyle azledilerek Şubat 1549'da Bosna sancak beyliğine gönderildi (*Tevârîh-i Âl-i Osmân*, vr. 189^a, 194^a). 11 Cemâziyelevvel 958'de (17 Mayıs 1551) Kasım Paşa'nın yerine 800.000 akçelik haslarla Budin beylerbeyi oldu (BA, A.RSK, nr. 1452, s. 28).

Özellikle 1552'de giriştiği faaliyetlerle dikkati çeken Ali Paşa, bir sınır beylerbeyliği olan Budin'in güvenliğini sağlamak için civardaki önemli kaleleri zapta giriştiği gibi yapılan saldırıları da başarıyla püskürttü. Önce, 1552 Şubatında Sege-din'i kuşatan Toth Mihaly idaresindeki Alman ve Macar kuvvetlerini kale önlerinde bozguna uğrattı (TSMK, nr. K 888, vr. 108^{a-b}, 115^b). Ardından Veszprém üzerine yürüyerek burayı ele geçirdi (Nisan 1552). Bu arada ikinci vezir Ahmed Paşa Tımiş-var'ın zaptı için harekete geçmiş ve kaleyi kuşatma altına almıştı. Hadım Ali Paşa da stratejik öneme sahip Dregely Kalesi-

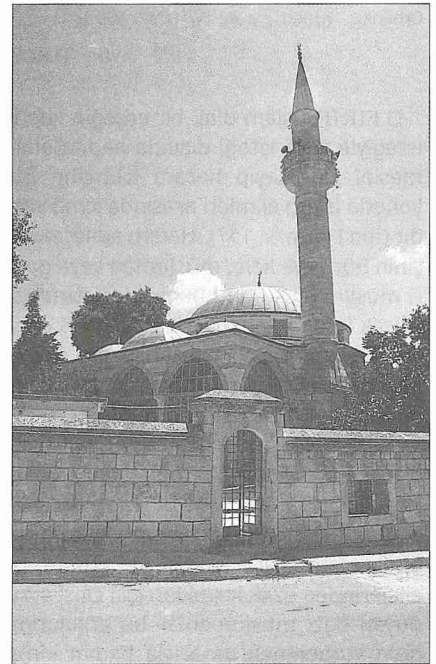
ne yürüdü ve Szondy György tarafından savunulan kaleyi zaptetti. 1552 Temmuzundaki bu harekât sırasında Yahyâpaşazâde Arslan Bey ile birlikte Şhay, Gyarmat, Seçen (Széczény), Hollókő ve Bujak kalelerini de ele geçirdi. Böylece Osmanlılar'la Habsburg İmparatorluğu arasındaki sınır, Slovakya'nın güneyini içine alacak şekilde Osmanlılar'ın lehine genişledi. Ardından 9 Ağustos'ta Gündersdorf baronu Teufel ve Pallavicini idaresindeki Macar ve Alman kuvvetlerini Palast ovasında yenilgiye uğratıp bu iki kumandanı esir aldı. Teufel diğer 4000 esirle beraber İstanbul'a gönderildi (TSMK, nr. K 888, vr. 415^{a-b}). Buradaki mücadele, bazı Osmanlı tarihlerinde Mohaç'tan sonra Macarlar'a karşı kazanılan en büyük zafer olarak nitelendirilir. Bazı eserlerde savaşın Filek (Füle) civarında cereyan ettiği ve Filek'in de ele geçirildiği belirtilirse de bu bilginin doğruluğu şüpheli olup burası 1554 Ocağında Seçen Beyi Hamza tarafından alınmıştır.

Ali Paşa, bu zaferin ardından Solnok'a (Solnik) hareket ederek kaleyi kuşatma hazırlıkları yapmakta iken o sırada Tımiş-var'ı alıp Solnok'a doğru yürüyen Ahmed Paşa'nın kuvvetleriyle birleşti. Müdafiler tarafından terkedilen Solnok alındıktan sonra Budin'e 137 km. mesafedeki büyük bir askerî öneme sahip Eğri (Eger, Erlau) kuşatıldı. Ancak kırk gün süren kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı. Ahmed Paşa bu başarısızlıktan, kalenin kolayca alınabileceğini söyleyip kendisini buraya sevkeden Hadım Ali Paşa'yı sorumlu tuttu. Bir müddet sonra gözden düşen Ali Paşa azledilerek yerine Toygun Paşa tayin edildi (Şubat 1553). Anadolu'ya nakledilen Ali Paşa ise Karaman beylerbeyi oldu ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1554'teki Nahcivan seferine beylerbeylik kuvvetleriyle katıldı. 10 Rebîülâhîr 963'te (22 Şubat 1556) Toygun Paşa'nın yerine 1 milyon akçelik haslarla Budin beylerbeyliğine getirildi (BA, MD, nr. 2, s. 25/216).

Bu ikinci görevi sırasında Ali Paşa, Budin'e bağlı sancakları doğrudan kendisine bağlamaya ve sancak beylerinin hareketlerini tam olarak kontrol altına almaya çalıştı. Nitekim İstanbul'a gönderdiği bir arzda onların kendisine danışmadan hareket ettiklerini, bunun ise sınır güvenliği açısından tehlikeli gelişmelere yol açacağını bildirmişti (BA, MD, nr. 2, s. 74/684). Muhtemelen sancak beyleriyle olan bu anlaşmazlıkların da tesiri sonucu ikinci beylerbeyliği dönemi ilki gibi parlak geç-

medi ve giriştiği askerî faaliyetlerde pek başarılı olamadı. Bölgenin emniyetini tehdit eden ve haydut yatağı olan Sziget'i (Szigetvar) kuşattı. Bu arada Tamas Nadasdy tarafından sıkıştırılan Baboçca Kalesi'ni kurtarmaya gitti, kale önlerindeki mücadelede onu geri çekilmeye zorladı. Fakat kendisi de Rinya ırmağı civarında imparatorluk kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kaldı (25 Temmuz); ardından Sziget'e gelip kuşatmayı kaldırdı ve Budin'e döndü (31 Temmuz). Bir müddet sonra Budin beylerbeyliğinden alınıp 600.000 akçelik haslarla 13 Şubat 1557'de ikinci defa Bosna'ya nakledildi (BA, A.RSK, nr. 1457, s. 1). Ancak bu görevinde fazla kalamadı. 27 Receb 965'te (15 Mayıs 1558) Bosna sancak beyi olarak Malkoç Bey'in bulunması, hakkında rastlanabilen en son kaydın Receb 965 (Mayıs 1558) tarihini taşıması, voyvodası ve ak-rabası Kasım'ın Şevval 967 (Temmuz 1560) tarihli kayıta ondan "müteveffa" diye bahsetmesi (BA, KK, nr. 216/A, s. 153, 164) Ali Paşa'nın Mayıs 1558'den hemen sonra vefat ettiğini düşündürmektedir. Avusturya elçisi Busbecq'in, Budin'de uğradığı başarısızlıklar sebebiyle kahrından öldüğünü yazması bir karışıklık sonucu olsa gerektir. Zira 1558 Nisanı sonlarında görevi başında vefat eden beylerbeyi,

Hadım Ali Paşa Camii – Çatalca / İstanbul

Bosna sancak beyi iken Ali Paşa'nın yerine Budin'e tayin edilen Mehmed Paşa'dır (BA, KK, nr. 216/A, s. 134).

İstanbul'da kendisini gören Busbecq'in kısa boylu, geniş ve kalkık omuzlu, çatık kaşlı, son derece kuvvetli ve cesur bir adam olarak tarif ettiği Ali Paşa'nın Diyarbakır'da bir cami ile medresesi ve hamamı, Çatalca'da yine bir cami ve medresesinin bulunduğu, Bosna'nın bazı köylerinde muhtemelen aslı vatani olan Arnavut Belgradı'nda (Berat), İstanbul'da Balat'ta ve Edirne'de de bazı hayratının olduğu bilinmektedir (6 Şevval 958/7 Ekim 1551 tarihli vakfiyesi için bk. TSMA, nr. E 7740).

BİBLİYOGRAFYA :

TSMK, nr. K 888, vr. 108^a, 110^b-114^{a-b}, 115^b, 117^b, 123^a, 143^{a-b}, 301^b, 381^b-382^a, 415^{a-b}, 478^b; TSMA, nr. E 12321, s. 18/38-39, 214/521, 216/522; TSMA, nr. E 7740; BA, MD, nr. 1, s. 5/14, 53/273, 212/1233; nr. 2, s. 25/216, 57/520, 60/549-550, 74/684, 147-151/1416-1417, 153/1420, 155/1424; nr. 3, hk. 1293; BA, KK, nr. 209, s. 49, 74, 83; nr. 210, s. 141, 228, 300; nr. 216/A, s. 21, 80, 134, 148, 153, 164; BA, A.RSK, nr. 1452, s. 28; nr. 1457, s. 1; *Tevârih-i Âli-i Osmân*, TSMK, Revan, nr. 1099, vr. 180^{a-b}, 181^b, 189^a, 194^a; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 418^{a-b}, 423^b, 424^a; O. G. Busbecq, *Türk Mektupları* (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 155-159; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, İSAM Ktp., nr. 11.128, s. 239; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 36, 287-289, 290-291, 295, 310; Solakzâde, *Târih*, s. 517; Hammer (Atâ Bey), VI, 24, 25, 28-30, 32, 34-36, 71-72, 74; S. Tâkats, *Rajzok a török vilâgbol*, Budapest 1915, I, 114, 313, 425; a.e.: *Macaristan Türk Âlemin-den Çizgiler* (seçerek trc. Sadrettin Karatay), Ankara 1958, s. 223, 331; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1937, I, 37; Danişmend, *Kronoloji*, II, 260, 264, 270-272, 275, 277, 279, 305-306; Metin Sözen, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 76-80; M. Fahrettin Kirzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elle-ri'ni Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, s. 174; Forgách Ferenc, *Emlékirat Magyarországa állapotáról Ferdinánd, Janos, Miksa Királysága és II. János erdelyi Fejedelemsége alatt*, Budapest 1982, s. 41 vd.; V. Kopčan, *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, Bratislava 1986, s. 47-49, 53-54; I. Szántó, "Ali budai pasa hadjárata 1552 nyarán a Hont-Nógrád megyei várak ellen", *Történelmi Szemle*, I, Budapest 1977, s. 31-52; Tayyib Gökbiğlin, "Ali Paşa, Hadım", *İA*, I, 332-333.

FERİDUN EMECEN

HADİM HASAN PAŞA

(ö. 1006/1598)

Osmanlı sadrazamı.

Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Enderun'da yetiştigi, 1580'de hazinedarbaşılıktan vezâret rütbesiyle Mısır beylerbeyi olduğu bilinmektedir. Bu görevde iken adı zulüm ve rüşvet olaylarına

karıştı; üç yıla yakın süren beylerbeyiliği sırasında büyük miktarlarda para topladığı söylentileri çıktı. Hakkında yapılan şikâyet üzerine görevinden alındı ve bir müddet İstanbul'da Yedikule Zindanı'nda hapsedildi. Bu arada mallarına el konuldu. III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan'a olan yakınlığı, ayrıca sunduğu para ve hediyeler sayesinde affedilen Hasan Paşa Anadolu beylerbeyiliğine tayin edildi ve bu sıfatla Gence muhasarasına katıldı (Selânikî, I, 207). 996'da (1588) Şirvan beylerbeyi oldu. Bazı şikâyetler üzerine vezirliği kaldırıldı ve evi teftiş edildi. Ancak çok geçmeden yine affa uğrayan Hasan Paşa, Gence fethinin ardından bir süre bu şehrin muhafızlığında bulundu. 29 Rebîülâhîr 1002'de (22 Ocak 1594) kubbe vezirliğine getirildi. III. Mehmed'in Eğri seferine (1596) çıkması üzerine İstanbul kaymakamlığında bulundu. Bu görevi sırasında kendisine "vekâlet-i mutlakâ" menşuru ile Rumeli vilâyeti dışındaki yerlere hüküm yazma yetkisi verildi (a.g.e., II, 566, 618). 3 Kasım 1597 tarihinde Damad İbrâhim Paşa'nın yerine III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'ın da iltimasıyla üçüncü vezirlikten vezirîazamlığa getirildi.

Kaynaklarda "son derece mürtekip" bir kişi olarak nitelendirilen Hasan Paşa'nın yüksek devlet görevlerini müzayedeye usulüyle satın aldığı paraları vâlide sultana verdiği belirtilir. Nitekim kendisi de, "Beni vâlide sultan kısta kesmiştir" diyerek bunu itiraf etmişti (Peçuylu İbrâhim, II, 210). Sadrazamlığı esnasında Safiye Sultan'a her hafta hediyeler takdim ettiği bilinen Hasan Paşa, daha önce kendisinin hapsedilmesine sebep olan Kapıbaşısı Gazanfer Ağa'ya kin besliyor ve onu ortadan kaldırmak istiyordu (a.g.e., II, 284). Bunun için III. Mehmed'e başvurduğunu duyan Gazanfer Ağa, Hasan Paşa'nın, yüksek devlet memuriyetlerine tayinlerden aldığı paraları vâlide sultana verdiğini herkese söylediğini ifşa etti. Hasan Paşa ayrıca, Bostanzâde Mehmed Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına Hoca Sâdeddin Efendi'nin değil ünlü şair ve Rumeli kazaskeri Bâkî'nin veya Anadolu kazaskeri Karaçelebizâde Hüsam Efendi'nin getirilmesi yolundaki gayretleri yüzünden padişah hocası Sâdeddin Efendi'nin de düşmanlığını üzerine çekmişti. Nihayet sarayda büyük nüfuzu olan Gazanfer Ağa'nın telkinleri sonucu, Safiye Sultan'ın Eminönü'nde yaptırmak istediği ve kendisinin de nazırı olduğu caminin temelini kazmaya giderken 9 Nisan 1598 günü Bostancıbaşı Fer-

had Ağa tarafından yakalandı ve Yedikule'de tevkif edildi (Selânikî, II, 733-734); birkaç gün sonra da öldürüldü (8-9 Ramazan 1006/14-15 Nisan 1598). Kaynakların belirttiğine göre idam kararını büyük bir tevekkülle dinleyen Hasan Paşa yatsı namazını kılmış, vakıflarının devam ettirilmesini ve cesedinin sebilin yanına gömülmesini vasiyet etmiştir (a.g.e., II, 736). Ölümüne "vakt-i tekmil" terkihiyle tarih düşürülmüştür. Hasan Paşa'nın konağına giden Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa mallarına el koymuş, ancak hazinedarı meblağın önemli bir kısmını alıp kaçtığından asıl hazinesine ulaşamamış, 100.000 altın tutan meblağ daha sonra ele geçirilebilmiştir (a.g.e., II, 741).

Beş ay altı gün sadrazamlıkta bulunan, İstanbul'da Cağaloğlu Sarayı civarında medrese, çeşme ve sebil yaptıran (bk. HADİM HASAN PAŞA KÜLLİYESİ), vasiyeti gereği buraya defnedilen Hasan Paşa'yı Osmanzâde Ahmed Tâib akıllı, bilgili, fakat aşırı derecede tamahkâr ve mağrur bir kişi olarak nitelermektedir (*Hadîkatü'l-vüzerâ*, s. 49).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 43, s. 9; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 207, 348, 354, 376, 388, 407; II, 530, 566, 618, 640-641, 643-648, 652, 712, 723, 733-734, 736, 741; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 52, 91, 97, 98, 106, 147, 156, 161, 170, 187, 188; Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Târih* (haz. Nezihi Aykut, doktora tezi, 1980), İÜ Ed.Fak. Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 3277, tür.yer.; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 375, 377, 444, 476, 482, 483, 631, 650, 670, 732, 737, 738; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, II, 110, 209-210, 284-285; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 103-104; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 316; Naîmâ, *Târih*, I, 111, 174, 184, 185-187; *Hadîkatü'l-vüzerâ*, s. 48-49; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, I-III, bk. İndeks; Hammer (Atâ Bey), V, 213, 226-228; Atâ Bey, *Târih*, II, 43-44; *Scilli-i Osmânî*, II, 125; Danişmend, *Kronoloji*, III, 88, 110, 120, 125, 164, 183, 185-186, 202, 498; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 118; III/2, s. 346, 352-353, 357-358, 457, 552; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, Ankara 1969, s. 240; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 220-223; Mübahat S. Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, İstanbul 1977, s. 52-53; a.m.f., *Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri*, İstanbul 1978, s. 40.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

HADİM HASAN PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da XVI. yüzyıl sonunda yapılmış külliye.

Cağaloğlu'nda Kâzım İsmail Gürkan (eski Hilâliahmer) caddesiyle Fenârî sokağı arasındaki yapı adasının ucunda bulunmaktadır. III. Mehmed döneminde